

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ศิลปกรรมเป็นมรดกทางวัฒนธรรม เป็นตัวสะท้อนความนึกคิดของคนในแต่ละสังคม ศิลปกรรมโบราณจึงถูกจัดให้เป็นสิ่งแวดล้อมประเภทหนึ่ง ที่มนุษย์ในอดีตได้พยายามสร้างสรรค์ขึ้นและได้ตกทอดเป็นมรดกสืบทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบัน เป็นสิ่งซึ่งแสดงถึงความรุ่งโรจน์แห่งอารยธรรมที่สืบทอดความมีชีวิตจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน หลักฐานทางด้านศิลปกรรมและวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นถาวรวัตถุ เป็นสิ่งปลูกสร้าง อาคาร สถานที่ หรือแม้ได้มีสิ่งปลูกสร้างหลงเหลืออยู่ แต่มีเพียงร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏให้เห็น หรือบริเวณอาณาเขตที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ย่อมนับเนื่องเข้าเป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์ไว้ (สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2521 : 93)

“การอนุรักษ์ พื้นฟู บูรณะ สมบัติอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรม มิให้ถูกทำลายและ สงวนรักษาให้อยู่ในสภาพที่ดีเหมาะสมและถูกต้องตามหลักวิชาการจะเป็นการส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยว การศึกษาหาความรู้ถึงประวัติ ความรุ่งเรืองและความเสื่อมโทรมในอดีตว่า เกิดขึ้นได้อย่างไร? เพื่อเป็นสามัญสำนึกสำหรับประชาชนในชาติ อีกทั้งการส่งเสริมให้มีการฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ ก็เป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของชีวิตจากอดีตถึงปัจจุบัน เป็นการแสดงออกซึ่งเอกลักษณ์ของชาติ ทำให้เกิดความภูมิใจ ความรักในแผ่นดิน และส่งเสริมให้มีความสามัคคีของคนในชาติ ซึ่งหมายถึงความมั่นคงของชาติด้วย...โดยสามารถนำมาใช้เป็นปัจจัยในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ เพราะเอกลักษณ์ด้านมรดกทางวัฒนธรรมนี้เป็นปัจจัยที่สำคัญสำหรับการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยว” (สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2523 : 3)

ประเทศไทยมีมรดกทางศิลปวัฒนธรรมมากมายมหาศาล สืบทอดต่อเนื่องมา สิ่งที่เป็นตัวบ่งบอกถึงอารยธรรมส่วนใหญ่ก็คือผลงานทางด้านศิลปกรรม อันเป็นผลงานที่บรรพชนได้อุทิศทั้งความคิด ทั้งเวลา ทั้งแรงงานด้วยความวิริยะและพากเพียร เอกลักษณ์ของศิลปกรรม ความหลากหลายที่ปรากฏคือหลักฐานชนิดหนึ่งที่บ่งบอกถึงความต่อเนื่องของมนุษย์ในแต่ละยุคสมัย ความสำคัญและคุณค่าของศิลปกรรมมิได้อยู่ที่การตีราคาของมูลค่าแต่อย่างใด แต่อยู่ที่คุณค่าทางจิตใจ เพราะเป็นสิ่งซึ่งสร้างขึ้นเพื่อการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2541 : 7)

อย่างไรก็ตาม แหล่งศิลปกรรมยังคงถูกบุกรุก รื้อถอน ทำลายอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ในอดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งสาเหตุจากธรรมชาติ และการกระทำของมนุษย์ ซึ่งเป็นปัญหาที่น่าวิตก แหล่งศิลปกรรมที่สำคัญของชาติหลายแห่งถูกทำลายจนหมดสภาพ หรือยากแก่การดำเนินการแก้ไขให้อยู่ในสภาพที่ทรงคุณค่าต่อไปได้ การแก้ปัญหานั้นต้องพิจารณาถึงต้นตอของปัญหาที่แท้จริง ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและตัวศิลปกรรม เช่น การบุกรุกพื้นที่ การสร้างสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ การก่อสร้างที่อยู่อาศัย การรื้อถอนและการปลูกสร้างขึ้นมาใหม่ การลักลอบขุดเจาะค้นหาสิ่งมีค่า ตลอดจนการก่อสร้างอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างที่มีความสูง การติดป้ายโฆษณา การจัดภูมิสถาปัตยกรรม (Landscape) ที่ไม่เหมาะสม

ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าตัวการทำลายคุณค่าและความสำคัญของแหล่งศิลปกรรมเป็นอย่างมากก็คือมนุษย์ ผู้สร้างปัญหาพอ ๆ หรือยิ่งกว่าวิกฤตการณ์ทางธรรมชาติ หรือภัยที่เกิดจากสภาพดินฟ้าอากาศ ปัญหาเหล่านี้มีทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นมานานแล้ว ปัญหาที่เกิดขึ้นใหม่ ปัญหาระยะสั้น ระยะยาว ส่งสมมาจากอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน ปัญหาธรรมดาที่เกิดขึ้นแล้วสามารถระงับเหตุได้ทันที ปัญหาที่ต้องใช้ระยะเวลาและงบประมาณ จนกระทั่งถึงปัญหาที่ยากต่อการแก้ไข (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2541 : 12) ส่งผลกระทบหลายระดับ ตั้งแต่ระดับธรรมดา คือสามารถแก้ไขได้หากดำเนินการระงับปัญหาทันที ระดับปานกลาง คือ แก้ไขได้แต่ต้องใช้ระยะเวลาและงบประมาณ และระดับอันตรายคือยากแก่การแก้ไขเพราะมีปัญหาทางด้านอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง ปัญหาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ มีประเด็นสำคัญพอสรุปได้ดังนี้

1. การใช้ที่ดิน จากสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของเมืองที่เติบโตอย่างรวดเร็ว ทำให้ที่ดินในเมืองมีราคาสูงขึ้น ประชากรหนาแน่น จึงทำให้มีการใช้ที่ดินอย่างขาดการคำนึงถึงการเว้นที่ว่าง โดยเฉพาะในบริเวณโดยรอบแหล่งศิลปกรรม จึงเป็นที่น่าเสียดายว่าความงดงามของแหล่งศิลปกรรมในเมืองถูกทำลาย เพราะมีการใช้ที่ดินไม่เหมาะสม เช่น

- 1.1 ก่อสร้างอาคารเพื่ออยู่อาศัย อาคารพาณิชย์ โรงแรม สถานบริการ ตลาด โรงงานอุตสาหกรรม เกิดการรुकล้ำหรือประชิดกับตัวศิลปกรรมหรือขอบเขตของแหล่งศิลปกรรมบดบังความสวยงามและเกิดภาวะมลพิษ ปัจจุบันแหล่งศิลปกรรมหลายแห่งจึงอยู่ด้านหลังของความเจริญเหล่านี้ ทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม สูญเสียคุณค่าความสวยงามและความเป็นเอกลักษณ์ของสิ่งที่เป็นหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี

1.2 การใช้พื้นที่โล่งว่าง (Open space) ในแหล่งศิลปกรรมหรือบริเวณใกล้เคียง เพื่อเป็นที่จอดรถ มีบริการห้องน้ำ ร้านค้าแผงลอย ทาบเร่ เกิดความสกปรก ขาดความเป็นระเบียบ ทำให้แหล่งศิลปกรรมเสื่อมคุณค่า และสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม

1.3 การครอบครอง บุกรุกหรือรुकล้ำ โดยการยึดครองพื้นที่ที่เป็นแหล่งศิลปกรรม เพื่อใช้ประโยชน์ในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง หรือโดยการลักลอบขุดเจาะ เพื่อหาสิ่งมีค่าเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมให้หมดสภาพไปอย่างรวดเร็ว และเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในแหล่งศิลปกรรมที่ขาดการเอาใจใส่ดูแล

ปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมอันเกิดจากการใช้ที่ดินกำลังเป็นปัญหาของเมืองต่างๆ หลายเมือง การแก้ปัญหาจึงต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทั้งหน่วยงานของรัฐ เจ้าของที่ดิน และผู้ประกอบการเหล่านั้น โดยทุกฝ่ายต้องมีความสำนึกถึงคุณค่า ความสำคัญ และวางแผนในสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ โดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ของตนแต่ฝ่ายเดียว

2. การเปลี่ยนแปลงค่านิยมและรูปแบบ เมื่อสังคมไทยยอมรับวัฒนธรรมใหม่เข้ามา ย่อมเกิดลักษณะที่เรียกว่า “การสูญหายทางวัฒนธรรม” (Cultural Loss) คือการเกิดวัฒนธรรมใหม่ๆ เข้ามาแทนที่ของเก่า ดังนั้นในปัจจุบันการตัดแปลง รื้อถอน หรือการทำลายโบราณสถานเกิดขึ้นเนื่องจากค่านิยมของสังคมที่มีการรับอิทธิพลของอารยธรรมต่างถิ่นเข้ามา ซึ่งมีบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงรสนิยมในเรื่องรูปแบบเดิม (ของเก่า) ที่สังคมปัจจุบันคิดว่าล้าสมัย ทำให้เกิดการสร้างสิ่งแวดล้อมใหม่ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางด้านภูมิทัศน์ เป็นการทำลายแหล่งศิลปกรรมให้เสื่อมคุณค่าในที่สุด

3. การขาดความสำนึกต่อส่วนรวม ผลเสียหายที่เกิดจากพฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดง ออกมาในลักษณะนี้ ได้แก่ การรื้อหรือนำอิฐ หิน จากซากปรักหักพังของโบราณสถานที่อยู่ใกล้เคียงไปสร้างหรือต่อเติมที่พักอาศัย หรือนำไปปูทางเดิน ใช้ส่วนของโบราณสถานเป็นที่อยู่อาศัยหรือพักผ่อนค้า วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ หากปล่อยให้มีการใช้ประโยชน์ผิดประเภทเช่นนี้ต่อไป ตัวศิลปกรรมนั้นอาจพังทลายลงได้ และก่อให้เกิดทัศนอุจาดกรรุง ทำลายสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมโดยสิ้นเชิง

4. การพัฒนาทางด้านสาธารณูปโภค แม้ว่าการพัฒนาจะช่วยให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้าก็ตาม แต่ถ้าไม่มีการวางแผนป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมทั้งที่อยู่บน

พื้นดิน ใต้ดิน และใต้น้ำแล้ว ตัวศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่เกิดจากการพัฒนาทางด้านสาธารณูปโภค ได้แก่

4.1 การพัฒนาแหล่งน้ำโดยการสร้างเขื่อน ขุดคลอง หรือกั้นฝายเพื่อกักเก็บน้ำใช้ในการเกษตรกรรม อุตสาหกรรม เช่น การสร้างเขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า การสร้างคลองชลประทาน เป็นต้น

4.2 การพัฒนาเส้นทางคมนาคม การพัฒนาเพื่อให้เกิดความเจริญในท้องถิ่น โดยการตัดถนนเชื่อมโยงระหว่างจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน

4.3 การพัฒนาด้านการเกษตร การส่งเสริมขยายพื้นที่เพาะปลูกหรือการให้กรรมสิทธิ์ถือครองที่ดินในบริเวณที่เป็นแหล่งศิลปกรรม โดยที่ประชาชนเข้าไปรุกกล้าหรือบุกรุก แหล่งศิลปกรรมโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์

5. ภาวะมลพิษ ภาวะมลพิษที่เกิดขึ้นทั้งในเมืองและชนบท มีผลทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมเสื่อมโทรมได้ในแหล่งศิลปกรรม สาเหตุสำคัญได้แก่

5.1 แรงสั่นสะเทือนจากขบวนพาหนะ การก่อสร้าง การระเบิดและย่อยหิน ทำให้ศิลปกรรมทรุดหรือแตกหักได้ และสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม

5.2 เขม่าควันและฝุ่นละอองที่เกิดขึ้นในอากาศบางอย่าง สามารถทำปฏิกิริยากับเนื้อวัสดุที่เป็นไม้หรือโลหะ ทำให้ศิลปกรรมเสื่อมสภาพเร็วกว่าปกติและเป็นมลพิษต่อสิ่งแวดล้อมที่อยู่โดยรอบ

5.3 ทัศนอุจาด เป็นผลมาจากการไร้ระเบียบ ทำให้สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมได้รับความเสียหาย เช่น การติดป้ายโฆษณาสินค้าขนาดใหญ่ ในบริเวณที่เป็นแหล่งศิลปกรรม การทิ้งขยะในบริเวณโบราณสถาน การปล่อยน้ำเสียจากร้านค้า อาคารบ้านเรือน ฯลฯ ลงในคูเมืองโบราณ การจัดบริการที่ไม่เหมาะสมให้แก่นักท่องเที่ยว เช่น ห้องน้ำ แผงลอย ร้านค้า เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดทัศนอุจาดต่อสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมทั้งสิ้น

5.4 สัตว์ประเภทต่างๆ เช่น แมลง นก ปลวก ค้างคาว โดยการกัดแทะและถ่ายมูล ทำความเสียหายให้กับตัวศิลปกรรมและสภาพแวดล้อม (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2541 : 10-14, 17)

นอกจากมนุษย์ซึ่งเป็นตัวการในการทำลายสภาพแวดล้อมศิลปกรรมแล้ว ยังมีปัจจัยอื่น ๆ อีกคือธรรมชาติ ได้แก่การเกิดอัคคีภัย การถูกร่อนโดยธรรมชาติ การถูกทำลายโดยต้นไม้ เมืองเชียงแสนนั้นได้รับผลกระทบจากทั้งภัยธรรมชาติและจากฝีมือมนุษย์ อันเนื่องมาจากทำเลที่ตั้งของเมืองเชียงแสนที่ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำโขง ฉะนั้นปีที่มีน้ำหลาก น้ำก็จะท่วมเมืองเชียงแสนเป็นเวลานาน เมื่อ พ.ศ. 2509 ก็เกิดน้ำท่วมใหญ่อีกครั้งหนึ่ง นอกจากภัยธรรมชาติที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อลักษณะทางกายภาพของเมือง รวมทั้งแหล่งศิลปกรรมแล้ว มนุษย์ผู้ก่อให้เกิดสงครามก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เมืองเชียงแสนถูกทำลาย แม้จะมีหลักฐานว่ามีผู้คนอาศัยอยู่ในเมืองเชียงแสนมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ (วีรพันธุ์ มาลัยพันธ์, 2515 : 35-41) คือตั้งแต่สังคมยุคก่อนเกษตรกรรมเรื่อยมาจนกระทั่งเป็นสังคมเกษตรกรรม (พาสุข ดิษยเดช และ สายันต์ ไพเราะจัต, 2533 : 19-22) และบริเวณที่ราบลุ่มเชียงแสน ก็ยังคงเป็นที่ตั้งชุมชนสืบต่อมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2539 : 35) แต่ศิลปกรรมที่ปรากฏในเมืองเชียงแสนนั้นมีอายุเก่าแก่ที่สุดเพียงสมัย พระเจ้าแสนภู (คงเดช ประพัฒน์ทอง, 2529 : 156, 158) พระเจ้าแสนภู ซึ่งเป็นพระนัดดาของพระยามังราย ทรงสร้างเมืองเชียงแสนขึ้นมา เมื่อ พ.ศ. 1830 (ประวัติพงศาวดารภาคที่ 61 อ่างในหน่วยศิลปากรที่ 4, 2538 แต่ดูความแตกต่างเรื่องปีที่สร้างเมืองเชียงแสนในประชากรกิจกร์, 2516 : 284) ในสมัยของพระองค์ก็ยังได้สร้างวัดป่าสัก และวัดเจติยหลวง ส่วนกำแพงอิฐซึ่งปรากฏมาจนกระทั่งปัจจุบันนั้น สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน เพื่อป้องกันพวกจีนฮ่อที่อพยพมาตีล้านนาไทย (คงเดช ประพัฒน์ทอง, 2529 : 158)

ในราวพุทธศตวรรษที่ 22-24 เมืองเชียงแสนก็ได้กลายเป็นเมืองสำคัญทางยุทธศาสตร์ โดยผลัดอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าและเชียงใหม่ จนกระทั่งปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงธนบุรี เมืองเชียงแสนเป็นสมรภูมิที่พม่ายึดเป็นปราการรบกับพระเจ้าตากสิน ก่อนที่จะถูกรวมเข้ากับอาณาจักรไทย เมื่อพระเจ้าจำบ้านกับพระยาภาววิละ ได้รับกำลังสนับสนุนจากกรุงธนบุรี กอบกู้เมืองเชียงใหม่และขับไล่พม่าได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2317 แต่แม่ทัพพม่าได้ย้ายมาตั้งมั่นที่เมืองเชียงแสนและพยายามตีเมืองเชียงใหม่อยู่เสมอ จนกระทั่ง พ.ศ. 2347 ในช่วงของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าเมืองเวียงจันทน์ เจ้าเมืองเชียงใหม่ เจ้าเมืองลำปาง เจ้าเมืองน่าน มาขับไล่พม่าออกจากเมืองเชียงแสน และได้มีการสั่งให้หรือกำแพงบางส่วนและเผาทำลายบ้านเรือนเพื่อมิให้เป็นที่ตั้งมั่นของ

พม่า และได้มีการกวาดต้อนผู้คนจำนวนประมาณ 23,000 คนไปไว้ตามหัวเมืองต่าง ๆ เมืองเชียงแสนจึงได้ถูกทิ้งร้างมาตั้งแต่บัดนั้น (กรมศิลปากร, 2539 ก : 15)

อย่างไรก็ตามมีการกลับมาตั้งเมืองใหม่อีกในปี พ.ศ. 2412 โดยพม่า ไทลื้อ และไทเขิน จากเชียงตุงได้อพยพครอบครัวเข้ามาอยู่เมืองเชียงแสน จำนวน 38,000 คน ดังนั้นรัชกาลที่ 5 จึงโปรดเกล้าฯ ส่งกำลังพลไปขับไล่ผู้คนเหล่านั้นออกจากเชียงแสน และให้เจ้าอินต๊ะหลานเจ้าเมืองลำพูน อพยพผู้คนจาก ลำพูน ลำปาง และเชียงใหม่ จำนวน 1,500 ครอบครัวกลับเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองเชียงแสนอีกครั้งหนึ่ง (กรมศิลปากร, 2539 ก : 15) ในปี พ.ศ. 2437 มีการจัดระบบการปกครองใหม่ เมืองเชียงแสนถูกรวมเข้าเป็น “มณฑลพายัพ” ต่อมาถูกยุบให้เป็น กิ่งอำเภอเชียงแสนหลวงขึ้นอยู่กับอำเภอแม่จัน (สมจิตร เรื่องคณะ, 2513 : 8-9) จนปี พ.ศ. 2500 จึงยกฐานะเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดเชียงราย

จากประวัติความเป็นมาดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า เมืองเชียงแสนมีอดีตความเป็นมายาวนาน ตั้งแต่สมัยยุคก่อนประวัติศาสตร์ จนกระทั่งเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ เป็นเมืองที่มีร่องรอยของอารยธรรมมนุษย์แต่ละยุคสมัยมาโดยตลอด แม้ว่าจะมีบางช่วงที่เกิดวิกฤตการณ์ทำให้เมืองถูกทิ้งร้างไป แต่จากสภาพแวดล้อมที่มีความเหมาะสม ก็ทำให้เมืองเชียงแสนถูกฟื้นฟูขึ้นมาอีกหลายครั้ง จนกระทั่งปัจจุบันนี้มีฐานะเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดเชียงราย ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งเมืองหนึ่งในด้านการศึกษาประวัติศาสตร์และโบราณคดีของอดีตอาณาจักรล้านนา โครงการบูรณะและอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์เชียงแสนนั้น ได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 จนถึงปัจจุบัน โดยในระหว่างปี พ.ศ. 2536-2538 ก็ได้มีการเตรียมข้อมูล การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการจัดพิมพ์แผนแม่บทของโครงการฯ ขึ้น ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นแนวปฏิบัติของโครงการฯ ในอนาคต แม้ว่าปัจจุบันยังไม่ได้ดำเนินการใดๆ ตามแผนแม่บทนี้ก็ตาม และจากข้อมูลในแผนแม่บทโครงการบูรณะและอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์เชียงแสน (หน่วยศิลปากรที่ 4, 2538 : 2-3) กล่าวว่าในการจัดการปรับปรุง บูรณะ อนุรักษ์ศิลปกรรมต่างๆ ที่มีกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปทั้งในและนอกเขตเมืองเชียงแสนนั้น ได้มีนักวิชาการและเจ้าหน้าที่ของกองโบราณคดี กรมศิลปากรซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐได้เข้ามาจัดการและดำเนินการ ได้มีการสำรวจพบศิลปกรรมจำนวนมาก ส่วนใหญ่อยู่ในสภาพพังทลายเป็นเนิน ที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์และค่อนข้างสมบูรณ์มีจำนวนน้อย ถูกทอดทิ้งให้อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมเต็มไปด้วยต้นไม้และวัชพืช บางแห่งถูกบุกรุกเพื่อปลูกสร้างบ้านเรือน กรมศิลปากร ได้เข้ามาฟื้นฟูบูรณะเป็น 2 ช่วงเวลา คือ

1. ช่วงแรก ระหว่างปี พ.ศ. 2500-2516 โดยได้ขุดแต่งโบราณสถานจำนวน 14 แห่ง

2. ช่วงที่ 2 ระหว่างปี พ.ศ. 2516-ปัจจุบัน โดยในปี พ.ศ. 2516 กรมศิลปากรได้ย้ายหน่วยศิลปากรที่ 4 จากเชียงใหม่ไปตั้งที่จังหวัดเชียงใหม่ และเพิ่มพื้นที่รับผิดชอบในเขตภาคเหนือตอนบนทั้งหมด และในปี 2530 กรมศิลปากร ได้บรรจุเมืองเชียงใหม่เข้ามาเป็นโครงการบูรณะและอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 ได้มีการขุดแต่งบูรณะ ตลอดจนรื้อถอนบ้านเรือนราษฎรที่รุกล้ำเขตโบราณสถาน (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ก) ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 โครงการฯ ได้รับงบประมาณจากรัฐบาล เพื่อศึกษาและจัดทำแผนแม่บทโครงการฯ (ภาคผนวก ข) ดังนั้น ในปี 2538 ก็ได้มีการจัดทำแผนแม่บทโครงการบูรณะและอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์เชียงใหม่ และแผนแม่บทฉบับนี้ก็จะเป็นแนวทางในการดำเนินการของทางกรมศิลปากรต่อไปในอนาคต

อย่างไรก็ตาม แนวคิดในการดูแลอนุรักษ์โบราณสถานของไทย ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นการยึดถือแนวคิดปรัชญาของทางอังกฤษและฝรั่งเศส ที่กำหนดว่าโบราณสถานโบราณวัตถุ เป็นทรัพย์สินของแผ่นดินจึงเป็นหน้าที่ของรัฐในการดูแลจัดการ ไม่ใช่สิทธิของประชาชน แต่ประชาชน มีหน้าที่ต้องสอดส่อง เป็นหูเป็นตาให้รัฐ ปรัชญานี้ยังคงใช้สืบต่อมาในปัจจุบัน ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปกรรม และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขปรับปรุง พ.ศ. 2535 (ปฐมฤกษ์ เกตุทัต, 2538)

แนวคิดดังกล่าว ต่างจากแนวคิดของทางอเมริกัน ที่เห็นว่าการถือครองโบราณสถานโบราณวัตถุ เป็นเสรีภาพส่วนบุคคล ใครจะครอบครอง ซื้อขายหรือโอนก็ถือว่าการถูกต้อง ไม่ใช่ทรัพย์สินของแผ่นดิน หากรัฐเห็นว่ามีความสำคัญ และต้องการเป็นเจ้าของ จะต้องซื้อและจ่ายค่าชดเชยต่อเอกชนที่ถือครองนั้น ดังนั้นอเมริกาจึงไม่มีหน่วยงานกลางที่รับผิดชอบกิจกรรมดังกล่าว ดังเช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส และไทย (ปฐมฤกษ์ เกตุทัต, 2538)

ปัจจุบันโบราณสถานกลายเป็นสินค้าอย่างหนึ่งของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ดังที่ ศรีสักร วัลลิโภดม (2529 : 8-9) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า "...ปัจจุบันสังคมพัฒนาไปในทางวัตถุอย่างรวดเร็ว ทำให้ลืมนอดีตและไม่รู้จักตนเอง จึงมีการฟื้นฟูและพัฒนาของเก่าขึ้นที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้รับรู้ และชาวต่างประเทศได้เข้ามาเห็น เกิดผลพลอยได้ไป

ถึงการท่องเที่ยว ทำรายได้เข้าประเทศ ในขณะที่ประเทศไทยเราเน้นที่การท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดรายได้เป็นเรื่องของการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยลืมนึกถึงที่แท้จริงของการรณรงค์เพื่อให้รู้จักตนเอง ไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ที่แท้จริง ทำให้เกิดการปรุงแต่งสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมให้เกินเลยความจริงในอดีต หรือการบิดเบือนสิ่งที่เป็นประวัติศาสตร์ (History) ทำให้เป็นเรื่องจริงในนิยาย ทำให้เกิดการหลงผิด และภูมิใจในสิ่งที่ผิด ๆ เพียงเพื่อให้นักท่องเที่ยวสนุกเพลิดเพลินมากกว่าที่จะได้ความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริง และสิ่งเหล่านี้ก็คือการทำลายสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมของบรรดาสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมทางหนึ่ง”

การอนุรักษ์โบราณสถานในอดีตไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากกรมศิลปากรจำกัดการอนุรักษ์เฉพาะตัวศิลปกรรมไม่ให้ถูกทำลายเท่านั้น (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2541) ฉะนั้นจึงได้มีพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2518 ภายใต้อาณัติของกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม โดยให้เหตุผลว่า เพื่อเป็นการสนับสนุน ส่งเสริมและผลักดันให้ส่วนราชการ องค์กรเอกชน และประชาชนในพื้นที่ได้ช่วยกันรักษาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม คือช่วยให้มีการอนุรักษ์ทั้งศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมด้วย ทั้ง ๆ ที่การออกพระราชบัญญัติดังกล่าวเป็นการซ้อนทับพระราชบัญญัติโบราณสถานของกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ (ปฐมฤกษ์ เกตุทัต, 2543 : สัมภาษณ์) อย่างไรก็ตาม คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบให้ดำเนินการตามแผนเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2527 โดยมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอยู่ในหลายกระทรวง ทั้งในส่วนกลางและท้องถิ่น เช่น สำนักพระราชวัง สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ สำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวงการคลัง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงคมนาคม กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงอุตสาหกรรม ทบวงมหาวิทยาลัย (ทุกกระทรวง ทบวง ที่ระบุเฉพาะกรมที่เกี่ยวข้อง) แต่ปรากฏว่าการอนุรักษ์และการจัดการศิลปกรรม ตลอดจนสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของเมืองเชียงแสนนั้น ยังคงให้กรมศิลปากรดำเนินการ

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงผลกระทบจากการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ที่มีต่อชุมชนในกำแพงเมืองเก่าเชียงแสน ด้านกายภาพ ด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม
2. เพื่อศึกษาถึงแนวทางในการแก้ปัญหาผลกระทบจากการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมดังกล่าวในข้อ 1 ของชุมชน

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษานี้ ผู้ศึกษากำหนดพื้นที่ในการศึกษาเฉพาะในเขตกำแพงเมืองเก่า เชียงแสน ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 2.26 ตารางกิโลเมตร อันมีตัวศิลปกรรมหรือโบราณวัตถุสถาน (วัด) จำนวน 76 แห่ง (ดูรายละเอียดในภาคผนวก ค) โดยแบ่งออกเป็นเขตโบราณสถาน 12 เขต (ดูแผนผังในภาคผนวก ง) ทั้งที่คงสภาพดีและที่หมดสภาพแล้ว โดยเฉพาะ 4 แห่งจาก จำนวน 76 แห่ง คือ วัดเจดีย์หลวง วัดผ้าขาวป้าน วัดพระเจ้าล้านทอง และวัดปงสนุก เป็นวัดที่มีพระภิกษุสงฆ์อยู่ประจำวัดและยังคงเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจของพุทธศาสนิกชนอยู่ในปัจจุบัน

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. เพื่อให้ทราบถึงผลกระทบจากการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่มีต่อชุมชน ในกำแพงเมืองเก่าเชียงแสน ในด้านกายภาพ ด้านเศรษฐกิจและสังคม
2. เพื่อให้ทราบสภาพปัญหาการอนุรักษ์และเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาเพิ่มเติม ต่อผู้สนใจในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม และผลกระทบที่มีต่อชุมชนใน กำแพงเมืองเก่าเชียงแสน

1.5 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

1. สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีมนุษย์ได้สร้างหรือกำหนดขึ้น ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ซึ่งมีคุณค่าในทางศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี เทคโนโลยี รวมถึงศิลปกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมด้วย
2. กำแพงเมืองเก่า หมายถึง แนวคันดินที่มีก่อนอิฐพังกหลาย 3 ด้าน ที่สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยพญาแสนภู และสร้างเพิ่มเติมในสมัยพญาสามฝั่งแกน ที่ยังเหลือร่องรอยให้เห็นในปัจจุบัน
3. ผลกระทบต่อชุมชน หมายถึง ผลที่ตามมาจากการเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งมองได้ 2 ลักษณะ คือ ก่อให้เกิดประโยชน์และก่อให้เกิดปัญหา

ผลกระทบต่อชุมชนที่จะเน้นในการศึกษาครั้งนี้มี 2 ด้านคือ

ทางด้านกายภาพ หมายถึง สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของชุมชนภายหลังการดำเนินการของโครงการ

ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม หมายถึง

- อาชีพและรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นผลจากโครงการฯ
- การไม่มีอาชีพ และรายได้ สาเหตุเพราะต้องโยกย้ายที่อยู่อาศัย
- การขาดแคลนที่อยู่อาศัยของผู้รับผลกระทบในด้านที่ก่อให้เกิดปัญหา
- คุณภาพชีวิต คือ ด้านอนามัย ด้านการศึกษา ด้านความรู้สึกมั่นคงปลอดภัย ด้านครอบครัว ด้านการปรับตัว